

Biologisk og kulturelt mangfold

Thomas Hylland Eriksen

Froði (Tórshavn) 2010

Både biologisk og kulturelt mangfold har lenge vært på dagsorden, men de blir sjelden behandlet i sammenheng. I denne artikkelen skal jeg se nærmere på begrunnelsene for at biologisk mangfold regnes som positivt, og undersøke i hvilken grad de samme argumentene kan brukes til å forsvare kulturelt mangfold.

Først et par ord om begrepet mangfold (*diversity*), da det ikke er noen selvfølge hva det viser til. Graden av mangfold i et system kan kanskje defineres som antall enheter som fungerer komplementært for å opprettholde systemet. Generelt er et økosystem med mange arter mer mangfoldig enn ett med få. På kulturens område kan man si at der det eksisterer mange alternative livsformer, språk, religioner eller verdisystemer er mangfoldet større enn i samfunn preget av ensretting og homogenitet.

Mangfold skaper fleksibilitet fordi antall tilgjengelige nisjer øker. Dersom det genetiske mangfoldet innen en dyreart er stort, får arten flere strenger å spille på og kan tilpasse seg endringer. Geparden i Øst-Afrika er et eksempel på det motsatte. Der er den genetiske variasjonen svært liten – forskere regner med at arten var nær ved å dø ut for noen tusen år siden, og at nålevende geparder derfor nedstammer fra noen få individer. Den kan bare jakte om dagen i et savannelandskap. I Kenya er geparder nå blitt sjeldne, og man antar at det er to årsaker til dette: Turister i safaribusser forstyrrer jakten med sine lukter, lyder og fotoapparater; og bestanden av løver har vokst kraftig i gepardenes kjerneområder og truer med å utkonkurrere dem. Mangelen på fleksibilitet gjør det imidlertid umulig for gepardene å migrere til en annen biotop.

Biologisk mangfold kan være nyttig for mennesker. På 1970-tallet slo risavlingene feil i store deler av India og Kina på grunn av et virus. Forskere testet 6273 varianter av ris, og fant én som var resistent mot viruset. Noen år senere herjet en rustsykdom på kaffeplantasjene i Brasil og Colombia; man fant da en resistent variant i Etiopia, som kunne brukes til å bekjempe sykdommen.

Redusert mangfold kan likeledes være problematisk for menneskene. Økosystemer er sårbare, og endringer fører gjerne til uforutsette bivirkninger. Da engelskmennene satte ut kaniner i Australia på midten av 1800-tallet var begrunnelsen at de ønsket flere arter å jakte på. Siden den tid har kaninene vært en evig plage for australsk jordbruk, og de har vist seg nesten umulige å bekjempe. Når rotter ankommer en øy, oppstår alltid problemer for fuglebestanden siden rotter elsker egg. Et siste eksempel kan være den russiske kongekrabben, Kamtsjatka-krabben, i Nord-Norge. Opprinnelig kommer denne gigantiske krabben fra Øst-Sibir, men på 1960-tallet ble noen individer satt ut ved Murmansk som mulig matkilde. Krabben trivdes i Barents-regionen, og begynte å erobre nytt land i vestlig retning. Nå er den vanlig langs hele den nordnorske kysten. Krabben smaker godt og gir mye kjøtt, men det er også et faktum at den fortrenger andre arter og følgelig fører til et redusert mangfold.

En illustrasjon på mangfoldets rolle med henblikk på fleksibilitet kan være den økonomiske logikken hos småbønder i sør, *peasants*. Peasants produserer en del mat til eget forbruk, men de selger også noe på markedet for å kunne kjøpe ting de ikke lager selv. En typisk mellomamerikansk peasant har kanskje et par griser, et dusin høns, en ku, noe mais, noe tobakk, noe bønner, en bananlund og en håndfull frukttrær. Hvis han blir overtalt til å satse alt på ett produkt, for eksempel bønner, tjener han tilsynelatende på det. La oss si at prisen på bønner er god, og at han sitter igjen med mer enn før. Men så skjer det et år at bønneprisene på verdensmarkedet synker, eller bønneplantene blir rammet av en uhelbredelig sykdom, eller at halve avlingen blir ødelagt av flom eller tørke. Da sitter han plutselig igjen uten noen ting. Da han satset på ti forskjellige produkter,

derimot, ville han alltid være i stand til å klare seg, selv om en eller to avlinger slo feil.

På kulturens område går det an å argumentere med at menneskeheten som helhet blir mer fleksibel jo større mangfoldet er. Hvert kulturelt univers representerer en måte å overleve på og en måte å gi tilværelsen mening på. Når en kulturell verden forsvinner, mister vi *a script for living*, en fortelling om hvordan det går an å leve. Av de mellom 200 og 300 språkene som ble talt i Australia da europeerne kom dit på slutten av 1700-tallet, er under 20 igjen, og trolig vil over halvparten være borte i løpet av en generasjon. De unike livsformene den australske urbefolkningen representerte, som evnen til å overleve i ørkenlandskap, finne vann, spore opp vilt og spise typer av gress som var ufordøyelige for europeere, eksisterer nå bare i litteraturen og antropologiske studier. De er borte, og menneskeheten er blitt fattigere.

Tendensen i vår tid går i retning av kulturell ensretting. Kapitalismen og dens forbrukerideologi dominerer nå over hele verden. Fenomenet som kalles *McDonaldisering* (begrepet er hentet fra sosiologen George Ritzer) kan ses overalt, til og med på Færøyene: Butikker, restauranter og kjøpesentre blir stadig likere, og utvalget av varer og tjenester blir standardisert. På vei hjem fra Færøyene leste jeg en bok om fuglefangst på Nólsoy, der forfatteren innrømmer at fangsten er nedadgående og neppe vil fortsette særlig mye lenger. Dette er nok et eksempel på tap av mangfold og dermed menneskelig fleksibilitet. Snart vil ingen folkegrupper vite hvordan man overlever i Amazonas heller.

Slik genetisk mangfold går tapt i naturen takket være klimaendringer og menneskelige inngrep, slik forsvinner også store deler av det menneskelige kunnskapsmangfold takket være modernitetens ensretting.

Det finnes minst fire typer argumenter for både kulturelt og biologisk mangfold. La oss ta dem i tur og orden.

1. Et instrumentalistisk argument. Det går i korte trekk ut på at det kan være økonomisk eller på andre måter lønnsomt å ta vare på mangfoldet. Med hensyn til det biologiske, snakkes det gjerne om ukjente ressurser (helbredende urter osv.); når det gjelder det kulturelle, snakkes det gjerne, slik jeg har gjort ovenfor, om tradisjonell kunnskap noen vil kunne få nytte av en gang.
2. Et moralsk argument. Her argumenteres det for at vi mennesker ikke har rett til å tukle med naturen og omskape den i vårt bilde. Hva kulturer angår, er situasjonen noe mer komplisert, ettersom kulturell endring både foregår og kan forsvares. I store deler av verden dreier endring seg for eksempel om retten til utdanning og kvinnefrigjøring. Likevel bør argumentet tas alvorlig også i denne sammenhengen: Med hvilken rett fratar vi tradisjonelle folk deres leveste, når det uansett er høyst usikkert om endringene gjør dem lykkeligere? De grønlandske inuittene kan fungere som eksempel her: Da de ble 'reddet fra barbariet' av danskene og flyttet inn i praktiske leiligheter med supermarked i første etasje og sosialkontor over gaten, økte alkoholismen og selvmordsraten dramatisk. De mistet selvrespekten fordi omgivelsene fortalte dem at hele deres overleverte tradisjon var ubrukelig.
3. Et estetisk argument. Både de som liker å utforske regnskoger og, trolig, mange av dem som forsvarer livsformen til dem som lever i regnskoger (og andre tradisjonelle livsformer), er opptatt av skjønnheten i variasjonen og ser verden som en mosaikk. Dette er etter min mening et utmerket argument, men med hensyn til kulturen er det viktig ikke å frata tradisjonelle folk deres rett til selv å velge sin livsskjebne. Vi har ingen rett til å holde dem tilbake i en tradisjonell livsform mot deres vilje.
4. Et ontologisk argument. Dette går ut på at verden, både den biologiske og den kulturelle, i sin natur er kompleks, og før eller siden vil gå under dersom den blir forenklet for mye. Det er mye i en slik tankegang. Stilt overfor det tapet av biodiversitet

miljøkrisen og den kapitalistiske globaliseringen fører til, kan vi ha god bruk for et større kulturelt mangfold i tiårene fremover – alternative måter å leve på, som kan vise seg å være mer bærekraftige – rett og slett for bedre å kunne forsvare det biologiske mangfold. Den kapitalistiske monokulturen har for sin del endret klodens overflate dramatisk, men når det gjelder biologisk mangfold, er den nok heller en del av problemet enn en del av løsningen.